

”איזו מין חתולה את, יוסף?”: להיכנס

לכפותיו של חתול¹

רקפת זיו-לי

באותו לילה קר ורטוב במיוחד, הלילה שבו באמת מתחיל הסיפור, עמדה יוסף כרגיל על מכונית הכביסה שבמרפסת השירות. בחוץ היה חשון והחצר הייתה פרושה מתחתיה, מעבר לחבלי הכביסה החשופים.

יוסף ייללה לתוך החושך, כפי שעשתה כל ערב, וגיא צעק מהמיטה: ”שקט יוסף, את מפריעה לי לישון”, כפי שעשה בכל ערב.

אבל יוסף לא התכוונה לוותר. היא אספה אוויר, כיוונה מבט למטה ו...

חתול אפור מנומר חצה את החצר בצעדים איטיים ומלאי חשיבות. לפתע נעצר, הרים ראשו, הביט לרגע בחתולה שעמדה במרפסת הקומה השנייה והמשיך בדרכו בצעדים איטיים וחרישיים.

את מה שקרה אחר כך, יוסף בכלל לא תכננה. אפשר בהחלט לומר שזה פשוט קרה. אולי כמו שדברים שצריכים לקרות קורים – במקרה.

(איזו מין חתולה את, יוסף? עמ' 14-15).

איזו מין חתולה את יוסף? הוא ספרי האחרון עד כה שראה אור ביולי 2021 בהוצאת עם עובד.

את האיורים בספר אייר אמיר פרסיה, בוגר בצלאל שזה ספר הילדים הראשון שאייר.

כמו שאפשר להבין, גיבורת הספר היא יוסף, חתולה שחורה שגדלה בבית. יום אחד נמאס לה ומשעמם לה להיות בבית, והיא מחליטה לקפוץ מהקומה השנייה. מאותו רגע מתחילה ההרפתקה שלה עם חתולי הרחוב כשהם יוצאים ביחד לחפש את האיש הזקן שנהג להאכיל אותם ונעלם פתאום. בד בבד, גיא, הילד שמצא ואימץ את יוסף, מחפש אותה בדאגה ביחד עם חברו רותם.

פתחתי בקטע מהספר שמתרחש רגע לפני שיוסף קופצת לחצר. קפיצה ספונטנית לא מתוכננת. אם אני מנסה לשחזר מה עבר לי בראש כשכתבתי את הקטע הזה, הרי זה שחתולים לא מתכננים מראש את הפעולות שלהם, הם פועלים. הם רעבים, אז הם אוכלים או מייללים כדי לקבל אוכל;

1 הרצאה שניתנה בכינוס השנתי לספרות ילדים, במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין בחנוכה תשפ"ב, שהוקדש לנושא: "בלתי נשכחות" – על דמויות ספרותיות ועיצובן. תמונת הספר והאיורים מתוכו באדיבות הוצאת עם עובד.

הם משחקים עם כדור או חוט לא כדי לפתח את הכישורים המוטוריים שלהם, אלא כי באותו רגע הכדור מושך את תשומת ליבם, ואם מישו עובר לידם הם יכולים לתת לו מה שאימא שלי הייתה קוראת "פאץ", לא מתוך מחשבה מרושעת, אלא יותר מתוך מה שדומה לאימפולסיביות של ילד היפראקטיבי. אז הנחתי שאם יש משהו מעניין או מושך בחצר, מתחת למרפסת שלה, יוסף עשויה לקפוץ, בלי להחליט מראש, במקרה, והמקורות הזאת היא שמניעה את העלילה בספר **איזו מין חתולה את יוסף?** בדיעבד חשבתי שחלק מהדברים הכי משמעותיים בחיים שלנו קורים במקרה, אבל כשכתבתי, לא חשבתי על ההקבלה לעולם בני האדם, חשבתי איך נראים הדברים מנקודת מבטה של יוסף, חתולת בית שחורה, ואפילו יותר מזה, ניסיתי, בהלימה עם הכותרת שרננה נתנה להרצאה, להיכנס לכפותיה של יוסף ולהרגיש איך זה להיות יוסף.

איורים: אמיר פרסיה

אני חושבת שכדי לברוא דמות אמינה: ילד, אישה, איש, או חיה, צריך להיות הדמות עצמה. לא מספיק להזדהות איתה או לאהוב אותה. קראתי לאחרונה הרצאה של הסופרת האמריקנית פלאנרי או'קונור, שם היא אומרת "כשכותבים סיפורת מדברים באמצעות הדמות וההתרחשות ולא על הדמות וההתרחשות." (**טבעה ומטרתה של הסיפורת**, דחק, 2021, עמ' 14). דבריה של או'קונור מיטיבים לתאר את הצורך שלי, כשאני כותבת, להיות הדמות עצמה **ובתוך** ההתרחשות.

שמעתי יותר מפעם את דויד גרוסמן אומר שעבורו להיות סופר נותן לו את ההזדמנות להיות כל מיני דברים בחייו. אני מזדהה עם אמירה זו ומרגישה שבספר הזה ניתנה לי ההזדמנות להיות חתולה.

כדי לברוא דמות אני צריכה להכיר אותה ואת העולם שלה, ולהאמין שאני מסוגלת לחשוב ולהתבונן מנקודת מבטה, במקרה זה, נקודת מבטה של חתולה. אני יכולה לברוא רק דמות שאני מכירה. חתולים אני מכירה באין-סוף סיטואציות וצמתיים בחיי. כל סיפור דמיוני בספר נולד מתוך היכרות אמיתית. בין אם זאת הידיעה שחתול יכול לקפוץ מקומה שנייה, או כישרונם של חתולים להתחבא במקומות הזויים, ובין אם זו נסיעה מסויטת שחויתי עם החתול שלי כשעברנו דירה מראש הנקרה לירושלים – רוב החתולים לא סובלים נסיעות וכמה שהנסיעה הייתה מסויטת עבורי, עבורו היא הייתה סיוט גדול עוד יותר. בספר אני משתמשת בחוויה הזאת כדי לתאר את הנסיעה המסויטת של שבתאי, החתול שאלון לוקח במכונית ומשליך הרחק מהבית, ומתארת את החוויה מנקודת מבטו של שבתאי.

אני חושבת שהקסם בסיפור דרך עיניה של דמות חסרת קול או חסרת מילים, כמו חיה, משקף את הסקרנות שלי ככותבת, ואת הסקרנות של הקורא, אני מקווה, בקשר לקול של חסר הקול. איך הקול הזה נשמע? מה הוא חושב? איך הוא חושב? בחירה זו בבעלי חיים מייצרת גם סקרנות וגם ריחוק שדווקא מאפשר לחמול על הדמויות ולהזדהות איתן: עם צ'כוב, מנהיג החתולים, או צ'רלי, שחושב שהוא לא פחות ראוי להיות מנהיג, והוא כעוס ומרגיש מקופח, עם שבתאי החתול שהושלך מביתו כשהגיע תינוק חדש ועם יוסף, חתולה ביתית סקרנית שיש לה המון שאלות בשעה שהיא מגלה את העולם בחוץ.

הכניסה לדמות, השונה ממי שאני, מחייבת אותי לחשוב אחרת, לראות אחרת, להפעיל את כל החושים אחרת, להיות מסוגלת לדברים שונים לגמרי מהמוכר לי, ומוגבלת בדברים שאני מסוגלת להם, גם פיזית, גם באופן החשיבה. זה מצריך אותי לראות את העולם במבט אחר ומגובה אחר: לראות את הדברים מתוך הדמות של יוסף שהרחוב הוא עולם חדש עבורה, זר, לא מובן ולפעמים מפחיד, וגם מתוך עיניו של גיא, שכל כך רוצה חבר. להתאכזב דרכו כשחבר מאכזב אותו ולהתרגש מתוכו כשקורה הקסם הזה שנקרא חברות אמיתית. כדי לייצר דמויות אמיתיות אני חייבת להכיר את הדמות שלי, להיכנס לראש שלה, לספר את הסיפור באותנטיות מתוכה. ואף על פי שאני תמיד מנסה להיות זו שמוליכה את הדמות שלי, קורים אגב הכתיבה דברים שהם לא לגמרי בשליטתי, כמו חלקי נפש שנכנסים לסיפור.

עסקתי בספר, במכוון ובמודע, בנושאים שמעסיקים אותי תמיד, בכתיבה ובחיי היום-יום. נושאים שהם חלק מן העולם הרגשי והחברתי של ילדים ומעולמנו בכלל, כמו קבלה חברתית, נידוי, דעות קדומות, עיסוק בלהיות שונה. **באיזו מין חתולה את יוסף?** הנושאים האלה הם חלק מהעלילה, חלק מגיבוש הדמויות, בלי שאני קוראת להם בשמם.

אבל מסתבר שבאופן פחות מודע, בין אם רוצים ובין אם לא, גם עניינים שהעסיקו אותי ברמה המאוד אישית מצאו את דרכם לסיפור. למשל, העורכת שלי, דלית לב, הסבה את תשומת ליבי שחויית הנטישה מאוד נוכחת בספר, חוויה שהייתי עסוקה בה ברמה הכי אישית ויום-יומית בזמן הכתיבה והיא חלק מהעיצוב של הדמויות והעלילה, בין אם זה שבתאי שמושלך לרחוב כשמופיע תינוק חדש בבית, גיא שיש לו אם חד-הורית ויוסף נעלמת לו, או הסיפור הדרמטי של האיש הזקן.

אבל בין אם אני עוסקת בנושאים מסוימים, במודע או שלא במודע, אני קודם כל רוצה לספר סיפור שירתק, יסחף, ירגש, יצחיק ויעניין את הקורא. יש למשל סצנה שבה יוסף צועדת ברחוב עם החתולים, נדמה לה שהיא מזהה שזה הרחוב שהייתה רואה כל יום מחלון הבית, אבל עכשיו היא לא בבית, היא בעצמה ברחוב, ואין לה מושג על החיים ברחוב, אין לה מושג על הסכנות האורבות בו, או שבכלל יש סכנות. היא לא מכירה אנשים חוץ מגיא ואימא שלו ונטע אחותו. בסצנה הבאה היא מזהה איש ואישה הולכים מולה. כשהם רואים אותה הם מגיבים, כדרכם של אנשים רבים למראה חתול שחור:

אישה וגבר צעדו מולה, יוסף ניסתה לראות אם היא מכירה אותם. זו לא אימא של גיא ונטע, והאיש...

"אלוהים ישמור... קישטה קישטה", צעקה האישה בבהלה.

"קיששש", הצטרף אליה האיש שצעד לצידה וזרק משהו לכיוונה של יוסף. היא קפצה בבהלה, ומייד התחילה לרוץ.

"יוסף!" שמעה את קולו של צ'כוב. מכונית נוסעת חלפה מול פניה וכמעט התחככה באפה. יוסף שינתה כיוון בחדות עד שכמעט איבדה את שיווי המשקל.

"אוי ואבוי לי", קראה האישה כשחלפה יוסף שוב על פניה.

"טפו טפו טפו!" שוב הושלך משהו לכיוונה ונחת הפעם ממש לידה. מצליל הנפילה היה ברור שאילו פגע בה היה גורם לה כאב רב. יוסף הייתה מבוהלת ומבולבלת כל כך שלרגע קפאה במקומה לפני שהחליטה לאן לנוס.

אלה היו הרגעים הארוכים והאימים בחייה עד כה. מי האנשים האלה? למה הם מנסים להרוג אותה? (עמ' 39-41).

אין ליוסף, חתולת בית שחורה, מושג בדעות קדומות, באמונות טפלות, אין לה מושג שהיא תחת מתקפה כי היא שחורה, היא לא מסוגלת לחשוב ברמה הזאת, קודם כול כי היא חתולה, וגם כי אין לה ניסיון. אבל דווקא זה שהיא לא מסוגלת להבין את הסיטואציה, ואולי הקורא כן מבין, דווקא הסצנה שכתובה מעמדה חתולית מאוד נאיבית, עוזרת, לדעתי, להעביר בין השורות את האבסורד שיש באמונה טפלה. וזה מה שאני רוצה, שהילד יקרא בין השורות, שיקיים דיון פנימי בין הידע שיש לו, לסיפור של יוסף.

החתולים האחרים שיש להם ניסיון בחיי רחוב יודעים לומר ליוסף שמה שקרה לה, שזרקו עליה אבנים וירקו עליה זה כי היא חתולה שחורה. הם אומרים לה בפשטות "כי את שחורה" בלי יכולת לפענח או לתת הסבר. הייתי רוצה שהקורא יבין באמצעות הסיפור ש"כי את שחורה" אינו הסבר מספק, ואין באמת סיבה מוצדקת להתנהגות כזאת כלפיה.

למרות האמונה הטפלה הרווחת, בין האנשים שאני מכירה לא נתקלתי ברבים שנרתעים מחתול שחור, אבל נתקלתי, לצערי, בלא מעט ילדים שמשתמשים בביטויים גזעניים כלפי ילדים אחרים וכלפי אנשים בכלל שצבע עורם שונה מהצבע שהם רגילים לראות מסביב. אני רוצה שהקוראים שלי ירגישו, יחשבו, ישאלו את עצמם שאלות. אני לא אכתוב שאין שום הסבר הגיוני לפחד מחתולים שחורים ואסביר שזו אמונה טפלה ושזה לא מאוד רחוק מלעג או רתיעה ממישהו בגלל צבע עורו. לא, אני מנסה לכתוב בתקווה שהקוראים שלי ירגישו ויבינו בעצמם. אני מאמינה שמה שהילד הקורא מפענח בעצמו מתוך סיפור שמרתק אותו הוא בעל משמעות ועוצמה גדולים יותר מכל הסבר מופשט.

אבל לפני הכול, הדבר שאני הכי מייחלת לו הוא שיקרה בסיפור שכתבתי קסם סיפורי. קסם המאופיין בהנאה, בהתרגשות, בצלילה לעולם הדמיון. והקסם הסיפורי נרקם לדעתי מתיאור חומרי של האמת; מהפעולות, ולא מתיאורים מופשטים, מחשבות, רגשות או מסרים חברתיים, חשובים ככול שיהיו. ולכן לא תמצאו בספר מילים כמו דעות קדומות, אפליה, גזענות. יש רק דמויות שמספרות מה באמת עובר עליהן.

כדי לספר את האמת מנקודת מבטה של יוסף, ברגע שאני כותבת, אני כאמור יוסף, שמרגישה על בשרי את אותה אמונה טפלה לפיה חתולים שחורים מהווים איום. אני אכתוב את מה שאני מרגישה כשאני יוסף, את ההפתעה והכאב והאימה וחוסר האונים וחוסר ההבנה והצורך שמישהו יעזור לי להבין מה קורה פה, למה האישיה זרקה עליי אבן וירקה, מה לעזאזל ה"טפו טפו טפו" הזה?

אני חושבת שהבחירה שלי לספר סיפור מנקודת מבט של חתול היא כי יש משהו בקול של האילם, של חיה, של חפץ, של דמות חריגה שגורם לנו לתחושות חזקות. גם ילדים מרגישים שקולם הוא לעיתים קול שאינו נשמע. לתת קול למישהו או למשהו שלא רגילים לשמוע אותו מדבר, מהווה כר לכותב לשוטט במרחבי הדמיון. דרך נתינת קול לדמות שבמציאות קולה לא נשמע, אני יכולה לעורר בילד שקורא את הסיפור חמלה כלפי האחר, החלש ממנו, לתת לו להרגיש קצת הבוגר.

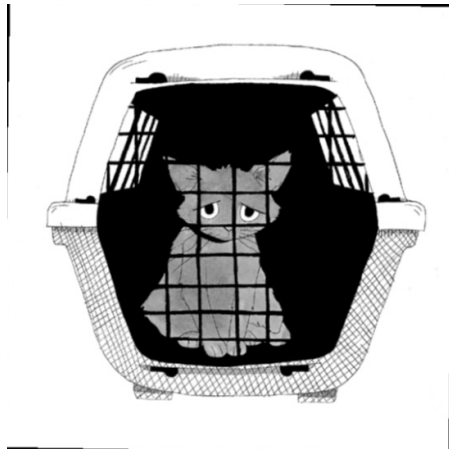
למשל, כשצ'כוב, שואל אם למישהו יש קצה חוט ויוסף מבינה את השאלה באופן קונקרטי וחושבת כמה חוטים היא הייתה יכולה להביא לצ'כוב מסלסלת החוטים של אימא, החשיבה שלה יכולה להצחיק את הילד הקורא, כי הוא מבין מה צ'כוב באמת ביקש ומבין שהוא יודע על העולם הרבה יותר מיוסף, ולכן הוא עשוי לרצות לגנון עליה וללוות אותה עד שתגיע הביתה בשלום. אני יכולה גם לייצר באמצעות החיה חשיבה יותר קרובה לחשיבה ילדית ולתת לקוראים חוויה שהדמויות מדברות אותם. וגם אותי, את הילדה שאני שמשמיעה את קולה – הילדה שהייתי והילדה שאני עדיין. בלי להיות גם ילדה, אי אפשר לכתוב לילדים, ולדעתי אי אפשר לכתוב בכלל.

אני יכולה לספר שכילדה יכולתי להזדהות עם השירים של מרים ילן-שטקליס. שטקליס בשירי הילדים שלה, שירים כמו "לבדי", "מיכאל", "ירח", דיברה את הקול שלי. היא כותבת, משוררת, שהשפיעה עליי מאוד, כי כשהייתי ילדה הרגשתי שהיא מבינה אותי; שהיא נותנת לגיטימציה לכל מיני רגשות בתוכי, לא רק שמחים. אני חושבת שכשהייתי ילדה הרגשתי חוסר לגיטימציה להיות לא שמחה, כי לנו, הילדים, היה כל כך הרבה לעומת מה שהיה להורים שלנו כשהם היו ילדים. איך אפשר להתלונן על בדידות, על אכזבה, על מחסור, ליד הורים שהם ניצולי שואה? הייתי אמורה לחגוג כל הזמן את מה שיש לי. מרים ילן-שטקליס ביטאה רגשות שיכולתי להזדהות איתם. היא נותנת בשירים שלה מקום לרגשות כואבים של ילדים. מותר להיות עצובים, מותר להרגיש בודדים, מותר להתאכזב. אני רוצה שהילדים שקוראים את הספר שכתבתי ירגישו שמבינים אותם ואת מה שהם מרגישים.

הדמויות השונות של החתולים מאפשרות לילדים שונים להזדהות איתן. צ'כוב המנהיג, שמצד אחד מעורר כבוד וכולם ממתינים למוצא פיו, ומצד אחר, יש עליו המון אחריות; צ'רלי שיש לו אמביציות להיות מנהיג, אבל יש לו עוד דרך לעבור והוא מבטא הרבה תסכול וקנאה; אלזה, שמעוררת ביוסף את השאלה "עד לאן חתולה נקבה יכולה לשאוף להגיע? האם היא מוגבלת כי היא בת?"; ישנן הדמויות של גיא ורותם שיש להם משפחות שונות ממה שקרוי "נורמה" וישנו האיש הזקן שאני עוד מעט אתייחס גם אליו, ויוסף, כמובן.

אני אוהבת את כל הדמויות בסיפור ואת כל החבורה של החתולים, אבל לדמות של שבתאי יש לי מקום מיוחד. הוא חתול שהחיים שלו דווקא התחילו טוב, הוא גדל בבית עם נועה שפינקת אותו, אבל אז הופיע אלון, "האיש שישן איתה במיטה" כפי ששבתאי מגדיר אותו. בין שבתאי לאלון אין אהבה גדולה, אבל הם הצליחו להסתדר בבית ביחד. הצרה הגדולה באמת מגיעה כשמופיע פתאום יצור קטנטן שלא היה שם קודם, תינוק, ושבתאי נזרק מהבית.

בקרב החתולים ברחוב שבתאי נתפס כחלש, אין לו שאיפות להיות מנהיג, הוא לא מדבר הרבה ויש לו פנטזיה שיום אחד הוא יחזור לנועה ולחיים הקודמים שלו. ועם כל זה שהוא החתול החלש בחבורה, יש לו תפקיד חשוב מאוד בפתרון התעלומה בסיפור.

איורים: אמיר פרסיה

אחרי ששבתאי מושלך לרחוב, לצערנו זה קורה לחיות בית שבעליהן נוטשים אותן, אוסף אותן איש זקן, יופ אלטמן שמו. ומטפל בו ונותן לו שם חדש, שופן.

"אבל שלא כמו המיטה של נועה, מיטתו של יופ אלטמן הייתה צרה מאוד, ושבתאי העדיף את הכורסה שבסלון. הם האזינו יחד למוזיקה, שברובה הייתה נעימה ולא מפחידה כמו זו שנועה ואלון שמעו כשבאו אליהם המון אנשים זרים, ואת השם שופן נתן לו, כך מתברר, על שם אחד המלחינים האהובים עליו ביותר. אבל השם שלו הוא שבתאי, נועה קראה לו שבתאי, אולי גם על שם מלחין שהיא אוהבת, הוא לא יודע, ולמרות כל מה שאומרים על חתולים, ואומרים! למשל שחתול זו חיה לא נאמנה, שחושבת רק על עצמה וקשורה לבית ולא לבעלים ועוד ועוד, שבתאי התגעגע אל נועה, ולא אל הבית הגדול והלבן שלה ולא אל גרגירי האוכל, שקנתה במיוחד בשבילו, ולא אל המיטה שיש בה המון מקום ולא אל שום דבר, רק אל נועה. געגועים עזים. עד שפעם, כשיופ אלטמן פתח את הדלת כדי לצאת לאחת מגחותיו הקצרות בחוץ, זינק שבתאי החוצה, ולא היה לאיש הזקן שום סיכוי לעצור בעדו." (עמ' 72-73).

שבתאי הוא דמות שבקול ילדי נאיבי מתארת את החוויה של נטישה ואת הערגה לבית, אבל בסופו של דבר, נוטעת תקווה שגם כשאי-אפשר לחזור אל העבר, אל המוכר, אפשר למצוא דרך חדשה.

אני רוצה להתייחס בקצרה גם לדמות של יופ אלטמן, האיש הזקן, שהחתולים מחפשים לכל אורך הספר, גם כי הם דואגים לו, וגם כי הוא נהג להאכיל אותם. דמות זו מגלמת בתוכה שיא בסיפור, וגם בנושאים שבהם עוסק הספר.

דמויות רבות בספר חשופות לפגיעה שמקורה בדעה קדומה ואמונה טפלה, החל מיוסף שמוקפת כי היא שחורה, דרך רותם, חבר של גיא, שחוטף מכות כי הוא בן לזוג גברים ועד ליוב אלטמן הוא "האיש הזקן" שהיה פעם ילד שנאלץ להתחבא כדי לשרוד. הסיפור שמתחיל בחתולה שחורה מגיע למעין שיא בילד שמתחבא בכפר קטן בהולנד.

הילד הזה שהיה צריך להתחבא עדיין חי בתוך האיש המבוגר מאוד, הוא מתגעגע לחתול שאבד לו אז, כשהתחבא, ודרך שבתאי, או שופן כמו שהוא קורא לו, הוא מצליח לעשות איזשהו תיקון.

אני זוכרת את בני הבכור מעז לשאול את אבא שלי בגיל צעיר מאוד שאלות, שלי, כבת לדור שני, היה ברור שלא שואלים, שלא נוגעים. הוא שאל את אבא שלי, שכמו יופ אלטמן גם הוא הוסתר כשהיה בן שש ומאז הופרד מההורים שלו לעד: "סבא, לא התגעגעת אל ההורים שלך?"

ואבא שלי ענה "אני עד היום מתגעגע". ועם כל הגיל שלו והכוחות וההישגים שהשיג, הוא פתאום היה ילד בן שש שמתגעגע לאבא ואימא שלו. והילד הזה שמציץ מתוך האיש הזקן באיזו מין חתולה את יוסף? ומתגעגע לחתול שאיבד, הוא מה שלדעתי מחבר את הקורא הילד לאיש המבוגר.

אסיים במשאלה שילדים שיקראו את הספר יתחברו לדמויות של החתולים ודרכן יהיה להם קל לחמול גם על הדמויות האנושיות בספר, שעושות טעויות אנושיות, שמסתירות ומתביישות. ויותר מכול אני מקווה שילדים יקראו את הספר בהנאה, שיצחקו ויתרגשו, ועל הדרך יאהבו חתולים, וחיות בכלל.

